

(2019), vars teoriram bygger på en systematisk komparativ studie av demokratiska bakslag i tid och rum och ger en mera mångfacetterad bild av den liberala demokratins kris. De visar till exempel på betydelsen av demokratins normativa "skyddsräcken" (*guardrails*) som ömsesidig tolerans och återhållsamhet i utövandet av institutionellt given makt.

Krastev och Holmes för inte heller någon explicit metoddiskussion. Det material de använder för att belägga sin tes är av skiftande karaktär. Påfallande ofta handlar det om olika kulturyttringar som film, litteratur och teater. Talande nog är själva titeln på deras bok lånad från Rudyard Kiplings debutroman *The Light that Failed*. Författarnas metod kan betraktas som en outtalad och outvecklad form av hermeneutik. De tillåter sig ofta ett tämligen generöst tolkningsutrymme.

Avsnittet om Central- och Östeuropa framstår som det starkaste och bäst underbyggda. Här ger bulgaren Ivan Krastevs egenupplevelser extra tyngd åt framställningen. I fallet Ryssland kunde författarna varit tydligare med att imitation var ett påfallande inslag även under det kalla kriget. Som jag själv och andra påvisat medförde Sovjetunionens strävan efter supermaktstatus att man på olika sätt försökte imitera USA:s beteende på den internationella arenan.¹ Avsnittet om Trumps USA utgör den mest långsökta och minst övertygande applikationen av imitations-perspektivet.

Bokens svenska översättning av Henrik Gundenäs är på det hela taget utmärkt. Jag har dock störts av det flitiga bruket av ordet "ressentiment". Det handlar uppenbart om engelskans *resentment*, som kan översättas med vanligare svenska ord som "harm" eller "förbittring". På liknande sätt tyder bruket av verbet "regrediera" på en strävan att ligga tätt på originalets *regress* snarare än att få flyt i den svenska framställningen.

Sammanfattningsvis är *Ljuset som försvann* en tankeväckande, utmanande och

oroande bok. Det är inte svårt att förstå att den fått ett sådant starkt medialt genomslag. Som statsvetare kan man ibland beklaga att det är de djärva förenklingarna snarare än de rigoröst prövande undersökningarna som får mest uppmärksamhet. Vissa amerikanska tv-program, som beskriver handlingar som kan medföra fara, förses med varningstexten *Don't try this at home* – försök inte göra efter detta. På liknande sätt har Krastev och Holmes levererat en studie som många statsvetare har anledning att förhålla sig till och citera – men kanske inte imitera

REFERENSER

- Franck, Thomas M. & Weisband, Edward, 1972. *Word Politics: Verbal Strategy Among the Superpowers*. New York: Oxford University Press.
- Jönsson, Christer, 1984. *Superpower: Comparing American and Soviet Foreign Policy*. London: Frances Pinter.
- Levitsky, Steven & Ziblatt, Daniel, 2019. *How Democracies Die*. New York: Broadway Books.

Christer Jönsson är professor emeritus i statsvetenskap, Lunds universitet.
E-post: christer.jonsson@svet.lu.se

Tralau, Johan, 2018. *Havets väldiga ryggar. Offret och de flytande bildernas gåta*. Tallinn: Ellerströms förlag.

Anmälan av Anne-Marie Leander Touati

Stort innehåll behandlas gärna i tjock volym men kan förmedlas bättre i mindre format, särskilt om det riktar sig till andra nyfikna än de redan i sak kunniga. Johan Tralaus *Havets väldiga ryggar* är en sådan bok, vacker till utseende, innehåll och form, i litet format men med hög ambition. Den undersöker

1 Jönsson 1984. Jfr t ex Franck & Weisband 1972.

språkliga bilders, metaforers, funktion som omskrivning av och som medel att sätta fokus på grundläggande kulturella föreställningar. Tanken är att metaforer är allmänmännsliga medel, att de påverkar vårt tänkande och aktualiserar djupt förankrade sammanhang. Att hans undersökning rör sig i gammalgrekisk föreställningsvärld skall därför inte ses som en begränsning till bara just denna. Inledningsvis presenteras två syften: att visa hur "metaforer och liknelser påverkar vårt tänkande" (understrykningen är recensentens) och att avslöja hur tolkning av de utvalda metaforerna kan "hjälpa oss att upptäcka hur samhörighet" grundar sig i sådant som gemensamma ritualer, vilket då i den grekiska fallstudien omfattar slaktoffret och uppslutningen till måltiden som följde. Texten är en blandning av essä och kommenterande tolkning. Den följs, med god rytm, av illustrationer som tillåter läsaren att vila från läsoplevelsen och samtidigt fördjupa den. Under läsningens gång inskräps att det grekiska exemplet kan ges överförd betydelse: liksom undersökningens grekiska metaforer speglar sitt samhälle så speglar de metaforer vi använder vår tid, vår plats, vår mentalitet. Perspektivet är statsvetarens och undersökningens mål är att visa hur metaforer refererar till samhälleliga basbegrepp.

Den första av de språkliga bilderna är hämtad från Homeros. Den avsedda meningen med uttrycket "havets väldiga ryggar" är lätt att ta till sig. Det rör sig om en konventionell metafor som bygger på analogi. Rygg för vågrygg ger en trygg och lustfylld bestämning av elementet, i sin svenska språkdräkt ändå mer övertydlig än i den grekiska. Men, det är en annan sorts språkbilder som står i centrum för textens egentliga intresse, en ovanligare, störande sorts konstruktion som inte grundar sig i likheter mellan delarna i bilden utan bygger på att till synes innehållsligt inkompatibla delar sammanfogats till något som betecknas som en "kognitiv skandal". Texten utforskar tre sammanställningar av den sorten hämtade från den äldste och den yngste av de tre stora

atenska tragödnernas verk som inramar det klassiska 400-talet f.Kr. Den första av de störande metaforerna (*dikan chimairas*) binder samman ett ord vars stam (*dike*) betyder rättvisa med det för årsgammal killing (*chimairas*) i Aeschylus *Agamemnon*. Den andra är hämtad från *Kretensarna* av Euripides. Den presenterar ett tempeltak byggt av cypresstrå blandat med tjurlim (ordagrant "tjurbundet lim" eller "tjurbindande lim", vanligen översatt med "det lim som kokats på tjuvar"), det vill säga en överraskande icke-funktionell blandning av ett fast och ett flytande material. Den tredje, som bygger på ett antal passager från Aeschylus *Eumeniderna* och *Perserna* och Euripides *Alkestis* och det anonyma dramat *Rhesos*, är också på sitt sätt taktill. Här betonas konsistens, och återigen motsägningsfulla ingredienser. Ordet för smet som använts (*pelagos*), betecknar normalt den deg med vilken man tillredde helt vegetariska offerkakor, men i de här passagera har det använts i kontexter som dryper av blod: krig, dråp, mord och människooffer.

Den samhälleliga tolkningen av de tre störande metaforerna följer vindlande vägar burna av besläktade bilder och ords släktskap och möjliga betydelseglidningar. Ordalydelsen *dikan chimairas* hör till beskrivningen av hur Agamemnon för fram sin dotter Ifigenia för att offras. Översättare brukar förstås metaforen som en enkel analogi, där *dikan* fungerar som en komparativ konjunktion (*dikan chimairas* / liksom en årsgammal killing). Men, Tralau understryker att valet av en konjunktion vars substantiviska stam betecknar rättvisa inte är oskyldig, utan ett sätt att styra tanken till en "getens rätt", en bild som han ser som en förening av två oförenliga storheter, å ena sidan rätten som är det mänskliga samhällets bas, å den andra, djurets sfär som står utanför det mänskligt samfälliga, utom i rollen som just offerobjekt. Den förståelsen av passagen, styrkt av den grekiska föreställningen om odjuret chimaira, sammansatt av lejon, orm och bock, gör att Tralau tolkar metaforens sammanställning

av djur och rätt som en monstruös konstruktion med för mänsklig gemenskap destruktiv potential.

Tempeltakets materialblandning tolkas liktydigt med "getens rätt", som störd världsordning. Templets hårda, fasta materialitet blandas med ett flytande material, lim framställd av tjurens kropp, som i sin tur associerar till drottning Persephaes monstruösa passion, minotaurens födelse, och till kretensarnas, enligt myten, mordiska riter. Skillnaden mellan människa och djur har på nytt överskridits och resultatet, som det föregående där Agamemnon offerar sin dotter Ifigenia för att få förlig vind mot Troja, är överskridandet av den grekiska religionens främsta tabu, människooffret.

Den blodiga degens bild lånar ordet för sin konsistens från offerkakans receptbok. Enligt utförd frekvensberäkning av förekomster i en bredare del av den grekiska litteratur som står till vårt förfogande, betecknar det ord som valts för smet normalt en blandning helt ren från blodig ingrediens (beståndsdelarna var mjöl, mjölk, olja, honung och vin). Därmed förs läsaren till medvetandegörande om offrets betydelse som samhällelig institution i antiken. Liksom människooffret ställer den blodiga degen offerlagarna över ända.

Här övergår texten från att vara tolkande till att bli beskrivande. För att göra metaforerna förståeliga vänds sökljuset mot den politiska ordning som gjorde offret och dess fysiska förlängning, delandet av offerköttet i gemensam måltid (till exempel på grund av sekteristisk vegeterianism) till en angelägenhet för hela samhället. Offerordningens regelverk sågs som garanti för rättsordning. Att blanda blodigt och oblodigt offer, att inte skilja på människa och djur som potentiella offerobjekt, liksom att inte delta i måltiden som avslutade offret och samlade alla medborgare innebar en samhällsfarlig förvrängning av världens ordning. Offerritualens gemenskap var lika central för statens som civilsamhällets föreställningsvärldar och i den konvergerade bådars intresse.

Den vidare slutsats som kan dras från den antika fallstudien är betydelsen av att följa påbud och förbud som reglerar gemenskap, grunden för mänsklig samfällighet och stat. Men, även om detta är en klart uttalad slutsats så får den mycket liten plats och förs inte till fortsatt utredning. Det är uppenbart att författarens främsta lockelse med den här texten är att göra sig till uttydare av antik tankevärld. Varför? Det gammalgrekiska samhället är avlägset och främmande vårt, men litteraturen det gett i arv är ändå anmärkningsvärt aktuell i sin vilja att utforska samhället genom engagerande diskussion om gemenskap och lagar. Så framstår den både i tragediernas berättande som i tidig filosofisk ansträngning att definiera och rationalisera förståelsen av och förhållandet mellan stat och natur. Det är klart att den finns i statsvetarens bagage och fascinerar, speciellt om hen, som i det här fallet, har tillräcklig språklig kompetens för att ge sig in på detaljundersökning av ordens och ordvalens mening.

För den här läsaren ligger bokens främsta behållning i en generös läsning av tolkningen av de tre metaforerna. Den framgår ur ett lärt argumenterande, stött av en omfattande notapparat som konsoliderar sina resonemang i stöd från specialiserad antikvetenskaplig forskning. Ändå känns det inte så viktigt att i varje led ta ställning till argumentens hållbarhet. Viktigare för läsupplevelsen är att kedjan upplevs som möjlig – och äventyrlig i sin tankebredd. Den fångar det mycket genomtänkta och den långt drivna omsorgen om utformande och verkan, från enskild detalj och form till övergripande tema, som är typisk för den antika litteraturen, liksom för den antika produktionen av konst och hantverk i stort. Priset på tid var inte det samma som idag. Både sändaren/producenten och mottagaren/konsumenten av text såväl som föremål förväntade sig att produkten – text såväl som föremål – framställdes med möda och skicklighet.

I ett vidare avseende finns det heller ingen anledning att betvivla förslagen till

tolkningen som gör de störande metaforerna till kraftfulla synteser av sina respektive texters problemställning. Det är samklang mellan metaforerna och den övergripande bild av perverterad verklighet som tragedierna målar upp genom den mytiska historiens renodlande ljus. Men, som antikvetare skulle man önskat fortsatt tolkning, förbi orden och ordens betydelse. Vilken är metaforernas plats i framställningen? Frågan är viktig. Den för oss tillbaka till inledningen, till bokens först formulerade syfte: att visa hur metaforer och liknelser påverkar vårt tänkande. Var då de tre undersökta metaforerna verkligen menade att påverka tänkande? Är det inte mer troligt att deras funktion i texten – eller snarare i framförandet – är att bidra till att skapa oroande stämning? Metaforer verkar normalt genom igenkännande och spel med analogier. Enligt Aristoteles är de lyckade när de förmår, jag citerar Tralau, ”förändra det invanda”, alltså att påverka tänkande, men i fråga om de störande metaforerna verkar mekanismen snarare vara den motsatta. Vad som gäller är istället att markera narrativets nerv. Genom en chockartad språkbild, som samverkar med textens övergripande sammanhang, sätter de problemställningen på sin spets. De positionerar sammanhang och uttrycker vilja till verkan, snarare än till påverkan.

För den här läsaren för utredningen av de störande metaforerna till tankar om publiken. Först till dem som texten skapats för och sedan, i jämförelse, också till oss sentida – i båda fallen, läsare likaväl som icke-läsare. Det perspektivet tar mig tillbaks till inledningens syften, och öppnar för tankegångar som inte hittat sin plats i den här boken. Vi måste tänka oss en publik van att söka tolkning, uppmärksam på språket och, om vi får tro dåtidens intellektuella tänkare, beredda att se språket som bärare av högre sanning. Just de här metaforerna kan visa att den sist nämnda uppfattningen delades av de många, inte bara en elit. Det kanske förvånar att de höglitterära verken, som den här texten behandlar, författade på vers, skulle

ha nått och tolkats av de många. Det är att underskatta en dåtid där versen var narrativets normalform och myten dess väl kända material. Texterna var gjorda för framförande. De språkliga bilderna stödde både minne och skapande i det muntliga tradelandet, och bottnade säkert i publikens förväntningar, och hörsamhet. Det förefaller troligt att publiken var rustad att ge språkbilderna den resonans som Tralaus tolkningar förutsätter. Hos oss har det metriskas uttryckets slagkraft sedan länge överflyglats av prosans. Men det är ändå fortsatt i poesin som de komplexa språkbilderna passar bäst. Där behöver bilder ur det förflutna inte förklaras. De kan ändå samverka till uttryck av värdegemenskap i sentida vardagsvärld.

Det är lätt att älska fragment
som varit på väg länge.
Inskriptioner på kyrkklockor
och ordspråk tvärs över helgon
och tusenåriga frön.

Archilochos! – Inget svar.

Fåglarna stryker över havets ragg.
Vi läste in oss med Simenon
och kände lukten av människoliv
där följetongerna utmynnar.
Känn lukten av sanning.

Ur ”Hommages”, Tomas Tranströmer, 1966.

Anne-Marie Leander Touati är professor i antikens kultur och samhällsliv vid Lunds universitet.
E-post: anne-marie.leander_touati@klass.lu.se

Norrhem, Svante, 2019. *Subsidier. Svenska krig och franska pengar 1631–1796*. Lund: Nordic Academic Press.

Anmälan av Christopher Pihl

I *Subsidier. Svenska krig och franska pengar 1631–1796* ger Svante Norrhem ett välkommet bidrag till förståelsen av Sverige som